

Милош Ивановић*

Београд

ПОВЕЉА ХЕРЦЕГА СТЕФАНА ВУКЧИЋА ДУБРОВЧАНИМА

На Међуречју код Самобора, 1461, октобар 13.

Сажетак: Херцег Стефан Вукчић Косача повељом потврђује Дубровчанима трговачке повластице које су уживали на његовој територији. Истиче се да имају плаћати само законске царине, те да им нико не сме ометати слободу кретања. За питање решавања дугова Дубровчана према његовим људима овластио је органе Републике Св. Влаха.

Кључне речи: херцег, Дубровчани, повеља, царина, трговци, дугови, власи.

Повеља коју је херцег Стефан Вукчић Косача издао Дубровчанима 13. октобра 1461. представља један од бројних аката, којима су ова два суседа током дугог периода (1435–1466) регулисала међусобне односе. Практично, она само потврђује ранију херцегову повељу издату Дубровачкој општини 10. априла 1454, којом је иначе окончан трогодишњи рат ових двају суседа.¹ Из тог разлога мора се, ван садржаја саме повеље, тражити разлог њеног настанка. Нама се чини да узрок може лежати у чињеници да је смрћу краља Стефана Томаша, јуна 1461, дошло до промене на босанском престолу.² Са краљем Стефаном Томашевићем херцег је изгладио неспоразуме, које је имао са његовим оцем. Његов други син, Влатко, присуствовао је новембра 1461. церемонији Стефановог крунисања.³ Нови босански владар је Дубровчанима потврдио старе и издао нове повеље 23. и 25. новембра 1461. у Јајцу.⁴ Дакле,

* Истраживач-докторанд, стипендиста Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије, e-mail: misaveritatem@gmail.com

¹ Fr. Miklosich, *Monimenta Serbica*, 465–469; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 72–75; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, Београд 1964, 209–210.

² С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 323; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача*, 244.

³ С. Ћирковић, *Историја Босне*, 324; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача*, 245.

⁴ А. Фостиков, *Повеља босанског краља Стефана Томашевића Дубровачкој општини о дугу краља Твртка II*, ГПБ 1 (2008) 147–158; Иста, *Повеља босанског краља Стефана Томашевића Дубровачкој општини о дугу његовог оца краља Томаша*, ГПБ 1

он је учинио исто што и херцег нешто раније. Нисмо у могућности да одговоримо на питање зашто је херцегова повеља о истом питању издата раније од краљеве. У време кад су дубровачки посланици били код херцега, тек је усвојено упутство за оне поклицаре који ће отићи босанском краљу.⁵ И њиховим упоређивањем лако је уочљиво да је повеља Стефана Вукчића нешто садржајнија.⁶ Са друге стране, негде у пролеће 1461, опет су се погоршали односи Стефана Вукчића и његовог најстаријег сина Владислава. Током тог лета Владислав је необично дуго боравио у Дубровнику.⁷ Потом је поново боравио у очевој земљи. Извори сведоче да је Владислав октобра 1461. купио неко вино у Дубровнику, док је истовремено херцег боравио на истоку земље, где је и издао повељу Дубровчанима.⁸ Зна се да је крајем године био у миру са оцем, те потом све до марта 1462. нема података о њему.⁹ Можда су нови заплети између сина и оца натерали Дубровчане да траже потврду већ добијених повластица од херцега. Најзад, могуће је и да су на издавање ове повеље утицали фактори о којима нас постојећи извори не обавештавају. Занимљиво је истаћи да повеља прописује да се херцегови поданици око својих потраживања према Дубровчанима имају обратити кнезу и властели Републике Св. Влаха. Те одредбе није било у херцеговој повељи Дубровчанима из 1454. године.¹⁰ Истакао је такође Стефан Вукчић да су му Дубровчани обећали да ће у тим случајевима учинити правду његовим људима. Међутим, не знамо када и којим актом се на то обавезала Дубровачка општина. Важна је и чињеница да се поред осталих чиновника помињу и катунари, што, чини се, сведочи о значају влаха у држави Косача у ово доба. Краљева повеља о истом питању уопште не помиње катунаре. Заиста, познато је да је херцег Стефан имао влахе у

(2008) 159–164; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Томашевића којом наређује својим људима да не ометају дубровачке трговце*, ГПБ 1 (2008) 165–170; Исто, *Повеља краља Стефана Томашевића Дубровнику*, ГПБ 2 (2009) 153–168; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 162–167; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. I. Od osnutka do 1526*, Zagreb 1980, 229.

⁵ С. Рудић, *Повеља краља Стефана Томашевића Дубровнику*, 160.

⁶ Уп. С. Рудић, *Повеља краља Стефана Томашевића којом наређује својим људима да не ометају дубровачке трговце*, 166–167.

⁷ С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача*, 243–244.

⁸ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 76; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача*, 247.

⁹ Исто, 247.

¹⁰ Уп. Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 72–75.

својој служби. Млетачки Сенат га чак у једном акту назива влашким војводом.¹¹

Опис и ранија издања

Повеља херцега Стефана Вукчића Косаче Дубровчанима од 13. октобра 1461. сачувана је у оригиналу у Државном архиву у Дубровнику.¹² Текст документа исписан је на папиру величине 28x21,5 цм, канцеларијском минускулом у 17 редова. Подаци о времену и месту настанка повеље наведени су у последња два реда. Њен прецизан и детаљан опис дао је Грегор Чремошник. Водени знак чини представа звона највеће ширине 3,4 цм и висине 5 цм. Писар овог акта исказао је знатно мање вештине од дијака Радивоја Добришевића, који је саставио херцегову повељу Дубровчанима из 1454. године. На документу нема украса, крст је једноставан, док је почетно слово „М“ истакнуто само продужењем првог стабла. Одељци су одвајани један од другог са четири тачке (· · ·) и повећаним следећим словом. Печат се налази утиснут на лицу испод текста, причвршћен, као што је било уобичајено, траком провученом кроз полеђине обају листова. Трака је растргана, али су видљиви остаци прореза на полеђини првог листа. Црвени восак је наливен на месту састава трака. Опет на сам восак је положен квадрат папира на који је ударен мали осмоугаони типар херцега Стефана, ширине 1,6 цм и висине 1,8 цм. Папир је пресавијен горњом половином надоле и још са леве и десне стране 1/3 према унутра. Данас је са фотографије документа читљив у потпуности само монограм који се налази у средини овог малог осмоугаоног печата. Изнад њега се назире круна као украс. На полеђини се налазе два млађа записа. Први је на десном доњем делу папира: *No 288*, док испод тог броја стоји – *1461*. Са леве доње стране је запис: *N 7 del Rasch XIV*.¹³ Издање приређујемо на основу фотографије документа, који се чува у Државном архиву у Дубровнику.¹⁴

Ранија издања: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 485; С. Новаковић, *Законски споменици*, 255; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 76. Када је

¹¹ М. Филиповић, *Структура и организација средњовековног катуна*, Симпозијум о средњовековном катуну, одржан 24. и 25. новембра 1961. г., Сарајево 1963, 100–101.

¹² DAD, *Diplomata et Acta XV*, 288.

¹³ G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, GZM, н. с., VII (1952) 296–297.

¹⁴ Захваљујемо овом приликом на љубазности овој архивској установи.

реч о издању које је приредио Љубомир Стојановић, мора се напоменути да он није разрешавао скраћенице у тексту овог документа.

*Текст повеље***

+ Ми г[оспо]д[и]нь Стѣпанъ Божиѡм[ъ] м(и)л(о)стью херцега
 светаго Гаве г(о)сп(о)д(а)рь хѡмски и примор[ъ]ски кнезь дрин[ъ]
 ски |2| и велик(и) воевода рѡсага босан[ъ]скога и веѣе, дае мѡу знати
 свѣмъ и свакомѡ чл(о)в(ѣ)кѡ комѡ се |3| подѡба и прѣдъ кога доиде
 5 ѡвъ нашъ л(и)сть ѡтворени а с нашѡм[ъ] печатью вѣрован[ъ]нѡм[ъ]
 |4| ерь¹⁵ ѡчинисмо м(и)л(о)сть и слободѡ и дасмо верѡ и рѣчь нашѡ
 г(о)споц[ъ]кѡ за волю и приѣ|5|занъ многѡпочтенога кнеза ѡбраннога
 и властѡ дѡбровачциехъ свѣмъ слѡгамъ |6| и трьговцем[ъ] дѡбро-
 вачцием[ъ] да хѡде и прѣхѡде слободно и безъ(!) сѡмнено¹⁶ прѣко
 10 нашега |7| рѡсага своиеми карвани и с инием[ъ] трьгом[ъ] беза¹⁷ сваке
 сѡм'не и безакон'не заврътице |8| ѡдъ нас[ъ] и ѡдъ слѡгъ нашиех[ъ]:
 Плаѣае намъ наше праае закон'не царине и бродѡвѡ¹⁸ |9| гдѣ е ѡѡ¹⁹
 пристои ∴ Паче заповѣдамъ воеводамъ, кнезовѡм[ъ]²⁰, жѡпаном[ъ],
 цариникѡмъ, |10| глобарѡмъ, катѡнарѡм[ъ] и в(ъ)сакога стаѣньѣ
 15 людемъ слѡгамъ нашием[ъ] тко сѡ подъ мои |11| послѡхъ а нѣсѡ
 сѡпроѣкъ намъ, да се ниткоръ мои слѡга не задие ни за кога ѡдъ
 слѡгъ |12| и трьговаць дѡбровачциех[ъ] ниеднѡм[ъ] безаконѡм[ъ]
 заврътицѡм[ъ] ни хѡднем[ъ] ѡчиненикѡм[ъ] ни за еднѡ |13| стварь
 ни за кое прѣдѡжъе нека хѡде и прѣхѡде слободно и безъсѡмнено²¹.
 20 Я ѡ сѡ комѡ |14| ѡдъ моиех[ъ]²² слѡга дѡжни кои дѡбровчане а ви
 поѣѣте прѣдъ кнеза и властели дѡбровач(ъ)ке |15| да вам[ъ] ѡчине
 правѡ и ѡправѡ ерь ми сѡ на тои ѡвѣтни.

|16| ∴ Писанъ ва лѣта роц(ъ)ва Х(ри)ст(о)ва чѡѡа м(ѣ)с(е)ца
 ѡктовриѣ д(ъ)нь гї на Ме|17|ѣрѣчью подъ Гамѡборѡм[ъ].

** Редакција издања и превода: Т. Суботин-Голубовић.

¹⁵ Миклошич и Новаковић: ере.

¹⁶ Миклошич и Новаковић: безъсѡмнено; Стојановић: безъ сѡмнено.

¹⁷ Миклошич и Новаковић: безъ; Стојановић: беза.

¹⁸ Стојановић: бродѡве.

¹⁹ Новаковић: што.

²⁰ Миклошич, Стојановић и Новаковић: кнезовѡм[ъ].

²¹ Миклошич, Стојановић и Новаковић: безъсѡмнено.

²² Миклошич и Новаковића: моиехъ.

Превод повеље

+ Ми, господин Степан, Божјом милошћу херцег Светог Саве, господар хумски и приморски, кнез дрински и велики војвода русага босанскога и још, дајемо на знање свима и сваком човеку коме је прилика и пред кога дође овај наш отворени лист са веровним печатом, да смо учинили милост и слободу. И дали смо веру и реч нашу господску за љубав и пријатељство многостојнога кнеза одабранога и властеле дубровачке, свим слугама и трговцима дубровачким – да долазе и пролазе слободно без сумње преко нашег русага својим караванима, и са другом робом, без сваке сумње и незаконите сметње од нас и од наших слугу. Плаћаће нам наше праведне законите царине и бродове, где шта пристаје. Даље, заповедам војводама, кнезовима, жупанима, цариницима, глобарима, катунарима и свим постојећим људима, слугама нашим које су под мојом влашћу а нису против нас, да се ниједан мој слуга не задева ни са једним од слугу и дубровачких трговаца ниједним незаконитим ометањем ни злим поступком, ни за једну ствар нити за који дуг. Нека долазе и пролазе слободно и без сумње. А што су коме од мојих слугу дужни који Дубровчани, а ви пођите пред кнеза и властелу дубровачку да вам учине правду и расправу, јер су ми то обећали.

Писано године Христовог рођења 1461. месеца октобра 13. дана на Међуречју под Самобором.

Дипломатичке особености

На почетку документа налази се симболичка инвокација у виду крста. Херцегова интитулација се овде не разликује од оне из других савремених докумената које је издавао.²³ У акту се истиче да Стефан Вукчић даје милост и слободу Дубровчанима, што је било уобичајено за оваква владарска акта. Међутим, овде се повеља додатно учвршћује речима да је херцег дао *веру* и *реч господску*. Овај обичај је једна од особености средњовековне босанске државе. Њоме су владари даривали повластице властели, оно што је племству у другим земљама било гарантовано законима и општим привилегијама. Наша повеља представља особен случај, бар у познатим актима, да се *вера* односила на

²³ Љ. Стојановић, *Повеље и тисма* I–2, 63–83; Р. Михаљчић, *Идејна подлога титуле херцег*, Српска проза данас. Косаче – оснивачи Херцеговине, Ћоровићеви сусрети прозних писаца у Билећи и научни скуп историчара у Гацку, 20–22. септембар 2000. године, Билећа–Гацко–Београд 2002, 330–331 (табела).

слободно и безбедно кретање трговаца.²⁴ Тешко је рећи да ли је за истицање *вере* и *речи господске* у овом акту постојао неки посебан разлог или се тиме само желео потцртати значај документа. Датирање је извршено као и обично у босанским повељама годином од Христовог рођења. Напоменули смо већ да је печат утиснут испод текста документа. Данас је са снимка документа читљива само лигатура **Стефа(н)**. Слово **т** у облику **п** налази се као титла изнад монограма **сџа** исцртаног на средини печата. Постоји мишљење да је такво слово **п** истовремено вршило и функцију слова **ѐ**. Изнад лигатуре препознаје се представа херцешке трозубе круне. Посебан оквир за легенду не постоји на овом печату.²⁵ За нас она са снимка није читљива. Истраживачи који су раније описивали овај печат различито су је читали. По Чремошнику натпис гласи: + **сиа печат херцеза Стјепапа**.²⁶ Са друге стране, Анђелић ју је прочитао овако: + **(си) печат г[оспо]д[и]на херцеза Стјепапа**.²⁷ За разлику од већине аката Стефана Вукчића Косаче овде немамо податак ко је исписао повељу по херцеговој заповести.²⁸

Просопографски подаци

Степан (Стѣпанъ), 84 (страна), 1 (ред у издању) – синовац и наследник војводе Сандаља Хранића. Управљао је пространом облашћу од 1435. до своје смрти, 1466. године.

Литература: С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача*, Београд 1964.

²⁴ С. Ћирковић, „Верна служба“ и „вјера господска“. *Везе личне зависности у босанској држави*, Работници, војници, духовници: Друштва средњовековног Балкана, Београд 1997, 324–335.

²⁵ Г. Чремошник, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, 297; Р. Анђелић, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Сарајево 1970, 76, 106; Д. Синдик, *Печату Косача*, Српска проза данас. Косаче – оснивачи Херцеговине, 547.

²⁶ Г. Чремошник, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, 297.

²⁷ Р. Анђелић, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, 76, 114. Анђелић је најпре (страна 76) донео скицу печата без **си** да би онда на страни 114. додао ову реч наводећи тај натпис.

²⁸ Уп. Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 63–83.

Важнији појмови и установе

У претходним свескама *Грађе о прошлости Босне* објашњени су следећи појмови: **кнез у Дубровнику** (ГПБ 1, 2, 3), **властела у Дубровнику** (ГПБ 1, 3) **војвода** (ГПБ 1, 2, 3), **кнез** (ГПБ 2, 3), **русаг босански** (ГПБ 3), **лист** (ГПБ 1, 3), **милост** (ГПБ 1, 2, 3), **слобода – слободштина** (ГПБ 3), **вера** (ГПБ 1, 2, 3), **реч господска** (ГПБ 1), **слуга** (ГПБ 3), **царина** (ГПБ 1, 2, 3), **жупан** (ГПБ 2), **цариник** (ГПБ 3, према регистру).

Херцег (херцегъ), 84 (страна), 1 (ред у издању) – назив води порекло од старонемачког *herzog*, чему по значењу одговара словенско воевод (*војвода*). У Римско-немачком царству добила је место на феудалној лествици одмах после краљевске титуле. Сходно томе додељивали су је краљеви или цареви. Од личности из историје средњовековне Босне носили су је Хрвоје Вукчић Хрватинић, Стефан Вукчић Косача и његови наследници. Први је титулу добио од краља Ладислава Напуљског новембра 1403. Са друге стране, Стефан Вукчић се октобра 1448. сам прогласио за херцега. Најпре се називао *херцег хумски и приморски*, а од 1449. *херцег од Светога Саве*.

Литература: Ф. Шишић, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba*, Zagreb 1902, 165–167; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача*, 106–108; Р. Михаљчић, *Идејна подлога титуле херцег*, Српска проза данас. Косаче – оснивачи Херцеговине, 308–341; *ЛССВ*, 774–776 (С. Ћирковић).

Караван (карвани), 84, 10 – овај термин је у наше крајеве дошао посредством Византије, где се први пут среће у делима Константина Порфирогенита. На најбољем коњу на челу каравана јахао је крамар. Пosaо поносника на нашем подручју обављали су власи, којима је то био један од извора зараде.

Литература: М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, ЈИЧ 3 (1937) 119–146; *ЛССВ*, 281–282 (Ђ. Тошић).

Брод (бродѡѡ), 84, 12 – означава у нашој повељи место где се прелазила река. На том месту је господар наплаћивао *бродарину* за прелазак људи и робе. Српске средњовековне повеље бележе велики број оваквих газова. Било их је на Морави, Дрини, Белом Дриму, Пчињи, Бистрици, Ситници итд. Наплата преласка преко река представљала је значајан извор прихода владара и властеле.

Литература: М. Благојевић, *Манастирски поседи крушевачког краја*, Крушевац кроз векове, Крушевац 1972, 36–39, 41–42, 44, 46, 48;

С. Мишић, *Унутрашње воде и њихово коришћење у средњовековној Србији*, Додатак ИГ 1–2 (1990–1992) 63–68; *ЛССВ*, 64–65 (С. Мишић).

Глобар (*глобарѡмь*), 84, 14 – овај назив се односи на државног чиновника чија је дужност била сакупљање судских глоба. Према 188. члану Душановог законика глобар не сме ништа тражити без писмене судијине наредбе. Може се претпоставити да је као у Србији, као што се зна за Русију, глобар имао право на одређени део прихода од казне, коју треба да наплати.

Литература: *ЛССВ*, 117 (Б. Марковић).

Катунар (*катѡнарѡмь*), 84, 14 – реч је о једном од назива коришћеним за означавање старешине катуна. Употребљаван је само у западним крајевима Балканског полуострва. Стално се иначе среће у дубровачкој грађи (*catonarius*). Дешавало се да на челу једног катуна буду двојица катунара, а постоји пример где је то била и жена. Катунар је потицао из богате и угледне породице, по којој је и сам катун добио име. Задатак ових старешина је изгледа био да регулишу унутрашње односе у самим катунима. Над њима су били *кнезови*, који стоје на челу појединих влашких група и посредују између владара и катуна. То није искључивало могућност да кнез истовремено буде и катунар.

Литература: М. Филиповић, *Структура и организација средњовековног катуна*, Симпозијум о средњовјековном катуну, 86–90; Д. Ковачевић, *Средњовјековни катуни по дубровачким изворима*, Исто, 133–136; *ЛССВ*, 287 (Д. Ковачевић-Којић).

Топографски подаци

Међуречје под Самобором, 84 (страна), 24 (ред у издању) – Самобор се налазио на десној обали Дрине, недалеко од Горажда, под Боровом гором у Жупи Прибуд. Први пут се помиње 1397, у време када је породица Павловића држала ово подручје. Касније је постао познато утврђење војводе Сандаља Хранића. Када је реч о Међуречју, Јиречек је помишљао да се ради о подграђу Самобора. Дубровачка грађа пак означава Самобором и град и његово подграђе. Један попис са почетка XVIII века наводи Међуречје као село у самоборском крају. Сам Самобор није био нарочито трговински развијен, али се сматра да је ту Стефан Вукчић Косача имао један од својих дворова. Дубровачки посланици су га ту више пута посећивали. Турска војска под заповедништвом Есебега

је, почетком лета 1465, освојила међу осталим дринским градовима и Самобор.

Литература: М. Vego, *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Сарајево 1957, 73–74, 97, 103; К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници у Србији и Босни у средњем веку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 244, 245, 252, 300; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић-Косача*, 257, 259, 262; С. Ћирковић, *Историја Босне*, 223, 335; М. Динић, *Земље херцега Светога Саве*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 183, 196–198, 247, 260; М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, Исто, 308, 312, 322; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовековне босанске државе*, Сарајево 1978 (према регистру).

Miloš Ivanović

Belgrade

CHARTRE DE L'HERCEG STEFAN VUKČIĆ POUR LES RAGUSAINS

A Samobor dans le Medjurečje, 1461, octobre 13.

Résumé

L'importance de la charte de l'herceg Stefan Vukčić, en date du 13 octobre 1461, réside dans le fait qu'avec celle du roi Stefan Tomašević, elle compte parmi les dernières qui porte confirmation des privilèges commerciaux des Ragusains en Bosnie. En fait cette charte vient confirmer une charte de 1454, délivrée aux Ragusains par ce même herceg après un long conflit les ayant opposés. On y insiste sur la liberté de circulation des commerçants ragusains. Une autre disposition importante est celle qui renvoie les sujets de l'herceg devant les organes de la République de saint Blaise en ce qui concerne leurs créances auprès de Ragusains.

Mots-clés: Herceg, Ragusains, Charte, douane, commerçants, dettes, valaques.